

Олена Прилуцька

УКРАЇНСЬКА БАГАТОПАРТІЙНІСТЬ В ІСТОРИЧНИХ СТУДІЯХ І.Ф.КУРАСА

У статті аналізується наукова спадщина І.Кураса щодо висвітлення формування багатопартійності в Україні.

Olena Prylutska. Ukrainian multi-party system in historical school of I.F.Kuras. The article is dedicated to the scientific heritage of I.Kuras regarding the issue of formation of multi-party system in Ukraine.

На межі 60–70-х років майже ніхто не займався науковою розробкою проблем української багатопартійності. Відсутність узагальнюючих досліджень з цього важливого питання пояснюється головним чином недостатнім вивченням документальних джерел та суб'єктивістським підходом до оцінки національно-визвольного руху на соціалістичному етапі революції. Окремі автори, висвітлюючи ставлення більшовиків до українського національно-визвольного руху, часто обмежувалися лише констатацією помилкових поглядів окремих керівників з цього приводу і далеко не повною мірою висвітлювали позитивну діяльність політичних партій у справі керівництва національно-визвольною революцією в Україні.

На розробці саме цих питань і зосередив свою дослідницьку роботу І.Ф. Курас. Ось тільки деякі з його наукових досліджень, що вийшли окремими книгами: «Повчальний урок історії», «В.І. Ленін і національно-визвольний рух трудящих України в Жовтневій революції», «Торжество пролетарського інтернаціоналізму і крах мелкобуржуазних партій на Україні», «Великий Жовтень і крах націоналістичного реформізму на Україні», «Штаб непокорених» (у співавторстві з А.В. Кентієм), «В.И. Ленин и большевицкие организации Украины в Октябрьской революции» (у співавторстві з П.Л. Варгатуком, В.Ф. Солдатенком) та багато інших.

Івана Федоровича глибоко цікавила проблема впливу національної ідеї на партійне будівництво, історія українських національних партій та їх зникнення з політичної арени.

Менш як за три роки молодий учений підготував і захистив кандидатську дисертацію з проблем національно-визвольного руху в Україні початку ХХ ст. Високий рівень цієї праці засвідчив вихід у світ монографії молодого вченого 1971 р. І.Ф. Курасу все-таки вдалося викласти драматичну історію УПСР, УСДРП та інших опозиційних партій та захистити докторську дисертацію. За ці праці Президія АН України присудила Івану Федоровичу премію ім. Д.З. Мануїльського.

Після проголошення незалежності України для багатьох істориків-сучасників тих подій виникнення багатопартійності було явищем незвичним, пояснюване здебільшого впливами західної демократичної традиції. Однак історичний досвід вивчення проблематики питання засвідчив існування десятків національних політичних партій, котрі залишили по собі певний ідейно-теоретичний і політичний арсенал. Саме на підтвердження того факту, що нові партії і громадські об'єднання виникли і діють сьогодні не на порожньому місці, були спрямовані численні дослідження академіка І.Ф. Кураса з зазначеної проблематики. За словами вченого, для створення повноцінної історії України, логіки сучасного політичного розвитку держави необхідно створити повну, об'єктивну історію всіх без винятку політичних партій, що діяли в Україні в різні часи. Виникає потреба відтворення генезису, структури політичних партій, визначення наукових критеріїв їх класифікації, основних етапів і напрямів їх політичної еволюції для спроби творення наукового прогнозу.

За радянських часів напрям наукового пошуку жорстко програмувала ідеологія. І.Ф. Курас не приховував, що вивчав історію

Компартії України, писав про більшовиків, однак вчений вже тоді говорив про багатопартійність в Україні на початку століття. І писав про національно-визвольний рух, у якому брали участь усі партії. Іван Федорович однозначно вирішив для себе: використовуючи багатий науковий досвід, активно включитися в громадську і політичну діяльність, спрямовану на розбудову незалежної України.

Під керівництвом І.Ф. Кураса в Інституті історії партії, який багато хто і далі розглядав як твердиню догматичних підходів, сформувалася новаторська дослідницька школа, що бачила своє головне завдання у переосмисленні застиглих канонів.

Звернення до історичного досвіду недалекого минулого нашої країни, визначальною закономірністю якого була боротьба різних політичних сил (у тому числі представлених партіями), дає змогу розкрити одне із найглибших джерел формування політичної системи українського суспільства, його демократизму, зростання впливу партії на політичне життя держави.

Класовій структурі українського суспільства в той час відповідала і його партійно-політична організація. І.Ф. Курас констатує, таким чином, що для дрібнобуржуазних партій тут існувало досить сприятливе середовище. Дрібна буржуазія, як і інші класи, мала власну мікроструктуру, в ній виділялися проміжні ланки з притаманними їй особливими інтересами. Різні відтінки цього прошарку були політично закріплені численними партіями та організаціями. Ця обставина, за твердженням ученого, і пояснює наявність в Україні значної кількості організацій, як типово українських, так і загальноросійських політичних партій.

У контексті сучасності важко переоцінити важливість вивчення багатогранного історичного досвіду взаємовідносин комуністів з партіями національної демократії, особливо з тими з них, які відносили себе до робітничих, соціалістичних і соціал-демократичних. Плідними, на думку академіка під час дослідження цієї проблематики, можуть виявитися нові підходи до проблеми про багатокорінність КП(б)У, про сучасне висвітлення під цим кутом зору історії Української Комуністичної партії (боротьбистів), Української Комуністичної партії, всієї історії українського націонал-комунізму.

Цей досвід є важливим, дієвим компонентом політики всіх партій сучасної незалежної України. Він (досвід), за твердженнями Івана Федоровича, пов'язаний з необхідністю врахування

історичної ретроспективи, тобто виявлення найглибших коренів політичної еволюції політичних партій загалом та її лівих, центристських і правих течій.

Саме тому ця проблематика в останні десятиліття привертає до себе особливо пильну увагу української історіографії.

Першою українською національною партією була Революційна українська партія (РУП), на базі якої пізніше виникли Українська соціал-демократична робітничка партія (СДРП), Український соціал-демократичний союз («Спілка»), Народна українська партія (НУП), Товариство українських прогресистів (поступовців) (ТУП), групи українських есерів (з квітня 1917 р. оформляються в окрему Українську партію соціалістів-революціонерів), Націонал-демократична партія (НДП) та інші. Тому для більш повного уявлення про класову та ідейно-політичну сутність УСДРП Іван Федорович подає характеристику соціальної природи, програмних і тактичних доктрин РУП.

Характеризуючи таку політичну силу, як РУП, науковець говорив про те, що на перших порах партія відзначалася аморфним характером, бо до неї входили представники радикальної, соціал-демократичної, соціал-революційної течії політичного руху. Але вже приблизно з 1902 р. в ній починають домінувати соціал-демократичні ідеї і тому її ряди залишають радикальні й соціал-революційні елементи. Рішення I з'їзду РУП, наступні заяви ЦК партії засвідчили про повний перехід її на соціал-демократичні позиції. Та в 1904 р. загострилися протиріччя уже в середовищі українських соціал-демократів, які призвели до появи у січні 1905 р. нової партії — «Спілки». Причиною розколу, за словами вченого, стало національне питання й, зокрема, питання організаційної самостійності партії. РУП залишилася на позиціях партійної незалежності, а «Спілка» стала автономною частиною меншовицької фракції РСДРП. Соціальною базою та об'єктом роботи РУП стає ремісничий, фабричний та сільський пролетаріат, причому в основному українського походження.

Прихильники національно-радикальних ідей (які полягали в домаганнях здобути незалежність України будь-якими засобами) в 1902 р. заснували УНП, яка, проте, не мала чіткої організації й не здобула значного впливу на громадськість України. Соціаліст-революціонери в цей період спромоглися на створення окремих гуртків, які діяли окремо і не мали організаційного зв'язку.

У 1904 р. засновано УДП, яка стала першою партією, що виробила свою програму. Проте й тут стався розкол, і наприкінці року радикально настроєні її члени утворили УРП.

Найбільш важливим фактором, за словами І.Ф. Кураса, який сприяв прискоренню процесу політичної організації українського суспільства, стало прискорення національно-визвольного руху — демократичної революції. Під час революційних подій 1905–1907 рр. партії включилися і намагалися очолити революційний рух, брали участь у виборчих кампаніях до Державних дум (соціал-демократи вибори до I Думи бойкотували), проводили свої з'їзди, конференції, приймали на них програми, резолюції тощо. У грудні 1905 р. РУП перейменовано на УСДРП, прийнято програму партії, яка передбачала соціально-економічну еволюцію суспільства. УДП й УРП об'єдналися в УДРП. «Співка» своєї програми не виробила, а мала тільки Статут, який визначав її статус у складі РСДРП.

У руслі цієї проблематики Іван Федорович у своїх дослідженнях звертає увагу на те, що процес організаційного оформлення партій відбувався паралельно з формуванням їх ідеологічних засад. Українські партії представляли три основні напрями національно-визвольного руху: ліберально-демократичний, соціал-демократичний, самостійницький. Консервативний напрям представлений не був. Чисельність їх була невеликою: від кількох сотень членів до кількох тисяч. Однак І.Ф. Курас у своїх роботах акцентує увагу на тому, що було б неправомірно механічно пов'язувати із кожною з них будь-який один, чітко визначений соціальний прошарок або ж його окрему ланку.

Іван Федорович наголошує у своїх працях на тому, що у долі політичних партій в концентрованому вигляді відображаються закономірності певної історичної епохи. І не тільки тому, що політичні партії — один із найважливіших компонентів суспільної структури. Це, за його словами, своєрідний феномен, головною рисою якого є його активний, дієвий характер. І від того, на які цілі спрямовується ця активність, інтереси яких сил відстоює та чи інша політична партія, які ідеали вона стверджує, залежить авторитет, вплив, сама її життєдіяльність.

Саме тому, стверджував автор, кожна партія, в тому числі (і особливо) суспільно значима, може називати себе національною лише у тому разі, якщо своє керівне становище, свою почесну роль вона завоювала і надійно зміцнює самовідданим служінням народу,

вмінням точно виражати корінні інтереси суспільства, озброювати його науково обґрунтованою програмою дій.

Особливістю ж національних українських політичних партій, наголошує дослідник, була їх подвійна природа (неоднорідність у соціально-політичному та ідейному відношеннях), що зумовлювала різномірну структуру партій. Разом з тим, науковець звертає нашу увагу на те, що саме політична непослідовність та нерішучість значною мірою визначали політичну еволюцію українських національних партій, їх політичного курсу на кожному конкретному етапі революції.

За словами І.Ф. Кураса, політична поразка і зникнення з політичної арени української соціал-демократії — явище глибоко закономірне. Головною причиною її краху, твердив вчений, була разюча невідповідність програми, політики й ідеології української соціал-демократії об'єктивним потребам епохи, корінним інтересам широких мас. Пройшовши досить довгий і суперечливий шлях хитань між верствами, від націонал-демократизму і «націонал-комунізму», українські соціал-демократи цілком логічно опинилися за бортом політичного життя. І жодні спроби реанімувати залишки партії за кордоном не могли змінити такого фіналу.

При цьому автор зазначає, що позбавленими будь-якої історичної перспективи виявилися не тільки її праві сили, а й «ліві» групи і течії. У своїй практичній діяльності вони наочно продемонстрували досить широку амплітуду коливань, своєрідну політичну дифузю, яка призводила не тільки до частих змін їх ідейної орієнтації, а й до організаційного розпорошення та швидкої асиміляції з іншими течіями і групами. Однак, підсумовував учений, незважаючи на «революційну» фразеологію, вони в цілому ніколи не виходили за межі угодовства і націоналізму. Лише окремі нечисельні групи з їх середовища знаходили в собі сили для того, щоб на ділі перейти на бік народу.

Після 1907 р. діяльність партій, по суті, припиняється, активність проявляли лише провідники, ідеологи цих партій. Українські ліберали створили безпартійну організацію — ТУП. Прихильники ідеї самостійності з початком світової війни створили СВУ — для пропаганди цієї ідеї як в самій Україні, так і за її межами.

Серед тенденцій Української революції, на думку академіка, особливої уваги заслуговують процеси, що відбувалися всередині

кожної з українських політичних партій. Історично важливим, вважав Іван Федорович, є з'ясування еволюції різних політичних течій, що досить серйозно позначилося на долі визвольної боротьби. Науковець констатував, що є сенс ці питання поставити дещо ширше, розвинувши проблематику дослідження до вивчення історичної ролі українського соціалізму в долі народу (адже в 1917–1920 рр. особливий вплив на політичне життя справляли партії саме соціалістичного спрямування).

Пропонуючи читачам праці, в яких прослідковано історію політичного генезису та краху Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП), автор виходив з того, що цей повчальний історичний урок аж ніяк не обмежується рамками певного регіону. З'єднавши в собі ідеологію і політику реформізму і націоналізму, ця партія, яка протягом тривалого часу активно виступала на арені політичної боротьби і значною мірою визначала обличчя націоналістичної революції, зазнала фіаско.

Ці уроки, за підсумками І.Ф. Кураса, немовби висвічують минуле, сьогодення і майбутнє цілого ряду споріднених політичних утворень сучасної світової політичної палітри. Крім того, це питання належить до числа тих, навколо яких точиться особливо гостра, непримиренна і нестихаюча ідейна боротьба між різного роду політичними силами.